

Буро Бодрожих

Институт за политичке студије, Београд

ВУКОВА РЕФОРМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ЗАСНИВАЊЕ МОДЕРНЕ СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРЕ*

Сажетак

Радам је, у кратким цртама, указано на предисторију борбе коју је Вук Стефановић Караџић повео за српски језик и правопис. Говоримо о сукобима и расколима који су настали у спору око језика нове српске књижевности, који су довели до груписања у две књижевне партије да би им се придружила и трећа. Указујемо на заслуге славеносрпске књижевности у српској култури, као и на разлоге због којих је она морала уступити место новом идиому. Упркос разилажењу с ранијом традицијом, не може се говорити о историјском дисконтинуитету у српској књижевности, поготово о духовном разилажењу. Тема националне историје и колективне судбине српскога народа основна је тема српске књижевности, нове и старе. Општи закључак је да је реформа каква је била Вукова представљала неминовност, а да је срећа што је српски народ имао личност као што је он да је изнесе и спроведе.

Кључне речи: српски језик, српска књижевност, Вук Стефановић Караџић, национална историја, традиција, модернизација, идентитет

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Велики број Срба населиће 1690. године горњодунавске крајеве, где су се и од раније могле наћи српске варошке насеобине. У први план, почетком XVIII века, као жаришта српске културе, другачије од оне по српским манастирима у Турској, избијају Будим и Сентандреја. Тамо ће, почетком истог века, започети модернизација српске књижевности у духу пољско-кијевског барока. Шајкашки беседник Гаврил Стефановић Венцловић први ће увести народни језик у српску књижевност. Временом ће се жижа нове српске културе, заједно с народом, спуштати ка југу, главни центар српске културе постаће Сремски Карловци.

Попут моравског кнеза Растислава, који је затражио помоћ од византијског цара Михаила, а овај му послао Солунску браћу да би се молитвом на народном језику зауставили Немци, тако је и митрополит Мојсије Петровић упутио молбу руском цару Петру Великом да му пошаље учитеља који би подучавао српску младеж, али и опремио српску цркву за борбу против намера Беча да поунијати православни српски живаљ. Тако је 1725. године међу Србе стигао Максим Суворов. Доцније, по истом послу, пристизали су и други руски учитељи, отварали су школе и завели наставу по рускословенским букварима и граматикама. Српске богослужбене књиге све више су уступале место руским да би временом биле потпуно истиснуте из употребе. Тим путем се рускословенски или ондашњи руски књижевни језик утврдио не само у цркви већ и у књижевности која није била чисто црквеног карактера.¹⁾ И у овом случају, као и код позива Солунској браћи, радило се о истуреним деловима словенског света којег су угрожавали Германи, иза којих је стајао Рим. И овог пута, као оруђе борбе узет је црквени језик. С књигама и учитељима који су стизали из Русије стигла је и друга-чија редакција црквенословенског језика, названа рускословенски језик.²⁾

1. ПРЕДИСТОРИЈА ВУКОВЕ БОРБЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ПРАВОПИС

Језик старе српске књижевности био је старословенски језик српске редакције, који је са Чарнојевићевом сеобом стигао и у Војводину. У мери у којој је наша књижевна радња под Турцима опадала, опадало је и знање језика на којем је настајала. Народни

1) Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Штампарија графичког завода „Макарије“ А. Д, Београд, 1924, стр. 40.

2) Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 163, 164.

говор узимао је све више маха, продирући и у саму црквену службу. Гаврил Стефановић, ученик досељених србијанских калуђера, писао је око 1740. године своје списе на два језика: српскословенским је састављао богословске списе намењене црквеној служби, док је црквене проповеди које је говорио народу у цркви писао готово чисто народним језиком. „Тај природни развитак српског књижевног језика – наводи Љубомир Стојановић – ометен је прво тиме што су Стефановићеве списи остали у рукопису, и друго што није имао следбеника.“³⁾ И када се томе дода спољашњи разлог, везан за прозелитизам римске цркве, постаје јасно зашто је пут српског језика узео други правац.

Али тежња да се пише народним језиком није nestала, нити захтеви да се књиге за народ пишу на том језику пишу. Први који је истакао такво начело био је Захарија Орфелин у свом предговору „Славено-Сербском магазину“ (1768) и опширно га образложио. Воља, међутим, није била довољна, недостајало је снаге и умећа. Он је био под утицајем руског књижевног језика у тој мери да се језик којим је образлагао предложено начело није разликовао од језика других књижевника, нити наликовао језику за који се залагао. Без теоретских разглабања, практичним приступом, Василије Дамјановић, у *Новој Сербској Аритметици* – коју је написао 1765. године, а објавио 1767. године – решио је ово питање. Његов језик, уз мала одступања, био је чист народни језик, чију чистоту неће постићи ни многи каснији писци решени да тим језиком пишу.⁴⁾ Потом је дошао Доситеј, који је још темељније образложио начело које је истакао Орфелин и поткрепио разлоге због којих треба писати народним језиком, а и сам је своје књиге, колико је знао и умео, писао тим језиком.

Истим путем кренули су, независно један од другог, Сава Мркаљ и Лука Милованов, а потом наступа Вук Стефановић Карачић. У Пешти, 1810. где је стигао тражећи лека за оболелу ногу, захваљујући форинтама Марије от Станисављевић, Вук је упознао Саву Мркаља и Луку Милованова. Био је то важан догађај у културној историји Срба. „Између њих и Вука од почетка је постојало нешто што их је везивало – таленат.“⁵⁾ Мркаљ и Милованов, независно један од другог, бавили су се реформом српске азбуке и питањем српског књижевног језика. У августу 1810. Милованов је у једној својој расправи, која због недостатка новца неће бити објављена те године, затражио увођење народног језика. У сеп-

3) Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Карачића*, нав. дело, стр. 39.

4) Исто, стр. 40.

5) Миодраг Поповић, *Вук Стеф. Карачић*, Нолит, Београд, 1987, стр. 44.

тембру исте године Сава Мркаљ у Будиму издаје „Сало дебелога јера либо азбукопротрес“, на чијем крају је дато правило: пиши као што говориш! Идеја о фонетском правопису има своју далеку прошлост. Она се среће на нашем простору далеко пре Вуковог времена. „Усвајајући фонетски принцип, Сава Мркаљ, Лука Милованов и Вук Караџић наставили су у ствари путем којим су некад, у средњем веку, пошли српски властeosки дијаци, а доцније, независно од њих, и други јужнословенски књижевници.“⁶⁾ Питањем будуће српске азбуке бавили су се многи српски писци – Доситеј, Стојковић, Соларић, Текелија – али Мркаљ је први видео излаз у фонетском правопису. Идеју о фонетском правопису и народном језику у српској књижевности Вук је понео из Пеште, своје духовно благо које ће га учинити оним што јесте. Требало је да јој остане веран и непоколебљив, што је био нимало лак посао.

2. СУКОБИ И РАСКОЛИ

Несрећа је, како запажа Љубомир Стојановић, што су се ове тежње и захтеви за народним језиком, поклопили с намерама Аустрије да раскине везе православних Срба с Русијом и да их, у коначном, подвргне унијаћењу. А као средство за постизање тога циља предвиђено је увођење народног језика у основне школе и замена ћирилице латиницом. Године 1779. издата је наредба директорима школа да се ћирилица и словенски језик задрже само у црквеним књигама, а све друге школске књиге да се пишу „илирским изображенијим нарјечијем и латиницом“. То је довело до узбуне свега народа на челу са црквеном јерархијом и до борбе која је трајала пуних шест година, све до 1785, када је саопштено митрополиту Јосифу Путнику да је цар донео одлуку „да се употреба ћирилских писмена за сада до неодређеног времена у пређашњем стању остави“.⁷⁾

У свему што се тицало ове ствари, подозривост је била неминовна. Није мимоишла ни Доситеја који управо у то време кида са словенским језиком и, уз то, започиње свој рат против црквене јерархије и још истиче захтев за верском толеранцијом. Дошло је до преседана, право „чудо – казаће Љубомир Стојановић – што је цела црквена јерархија с калуђерима узела непријатељско држање према идејама Доситејевим, па и према народном језику у књижевности. Тако се десило нешто јединствено у историји српског народа, да представници православне цркве, који су били увек националисти и нису се одвајали од народа, и чији су ранији мање

6) Исто, стр. 74.

7) Према: Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, нав. дело.

образовани архијереји први и завели школе ради подизања просвете у народу и међу свештеницима, сад постали кочница томе народном просвећивању. Њих је на то натерала колико основана опасност од уније кидањем са словенским језиком и с Русијом, толико и бојазан за своју класну превласт, коју су идентификовали са националним опстанком српског народа, јер су они једини, као представници цркве, имали какав такав привилегован положај у држави, док грађанство није имало ништа.⁸⁾

Бирократско-феудални поредак аустријске државе гарантовао је митрополиту Стевану Стратимировићу положај поглавара српског народа, дајући му статус раван аустријским кнежевима и мађарским баронима, стога је он, поред симпатија према једноверној Русији, био одан Монархији. Дати статус подразумевао је и моћ у свему што се тичало српске ствари, па и како ће Срби писати и којим језиком.

Поред верских и класносоцијалних момената, не треба пре небрегнути ни улогу људских слабости које су играле немалу улогу у овој борби, а редовно се заклањале бригом за веру и односе са Русијом. Завист и пакост дају се препознати код митрополита Стратимировића, као код кнеза Милоша. Вук је имао посла с људима који су држали да је све што се тиче Срба њихов забран. Зло би прошао свако ко би у тај забран ступио. Страдање Саве Мркаља довољан је пример. Стратимировић, крут и енергичан, кренуо је у обрачун с идејама које је изнео Доситеј. Није се ограничавао само на полемику и расправу, него је посегао и за полицијско-административним мерама. „Али разлози које је Доситије изнео у корист народног језика били су тако јаки, а корист од тога по народно просвећивање тако очигледна, да се против тога није могло војевати.“⁹⁾

Настале су две партије: једна која је била за словенски, и друга, која је захтевала народни језик. А писали су неком мешавином која је била ни тамо ни овамо: ни чисто словенски, ни чисто српски. А, на све то, појавила се трећа струја која је држала да је говор простог народа покварен, без икаквих граматичких правила, без израза за више појмове, па га треба поправљати. Увидели су да се и код других народа књижевни језик разликује од говорног, узели су да тај простачки језик поправљају и оплемењују словенским језиком. То би био некакав компромис којем би се приклонили и представници цркве. „Заступници овог новог правца губили су из вида да на овај начин није постао нити може постати никакав

8) Исто, стр. 41.

9) Исто.

књижевни језик, и да је развитак књижевног језика код сваког народа резултат специјалних политичких, социјалних и књижевних прилика, да има дугу традицију и да сваки језик има своја правила против којих се није смело грешити. Они пак нису имали никаква правила, и било је остављено да сваки по своме ‘вкусу’ врши то облагорођивање. А како у ‘вкусу’ нема јединства, то га није било ни у њиховом језику, и сваки је писао како је хтео.¹⁰⁾ Вук је ушао у борбу с овим вештачким језиком и његовим поборницима.

Наша је несрећа, писао је Вук, „што имамо два језика, па оћемо и *трећи* да начинимо. Понајвише наши књижевника и веће госпде српске по Маџарској кажу да је славенски језик (што имамо данас на њему библију и остале црквене књиге) прави српски језик, а овај што њим говори народ (и *они*) – да је само *свињарски* и *говедарски језик*, и да је *покварен* од првога. А како треба данас писати за Србље, ни они сви нијесу сложни, него су се подијелили на двије стране: једни кажу да треба писати управо *славенски*, а народни језик оставити сасвим, као покварен, свињарски и говедарски језик (ово барем није тако ново, зашто је било људи који су по Талијанској и осталој Европи прије неколике стотине година овако мислили и говорили талијанскоме, францускоме, шпањолском, англијском и о њемачком језику, према латинскога); а други (којије највише има) кажу да не треба управо ни словенски ни српски, него да народни језик треба *поправљати*, и писати мјешовито између обадва језика, да се приближава к славенскоме и да се гради књижевни језик, да се славенски језик опет поврати у народ и оживи.¹¹⁾

Основна заблуда ових других је што мисле да су сличним начином настали књижевни језици и осталих народа, „а не могу да разумију да су сви народи почели писати оним језиком као што говоре орачи и копачи, свињари и говедари, па кад се почело љепше мислити, онда су и језици љепши *постали*. – А како они то чине? Сваки по својој вољи и по своме *вкусу*. Никаквим језиком на овом свијету није тако ласно писати као овим њиовим: код њи не треба знати никакве граматике (ни српске ни славенске), него зарежи перо па пиши по своме *вкусу* како ти кад из пера истече: што не знаш српски, метни славенски; што не знаш славенски, метни српски; а што не знаш ни српски ни славенски, метни како ти драго (што ти прије на ум падне): *ђе* се из два језика (и из треће главе) по

10) Исто, стр. 42.

11) Вук Стефановић Караџић, „Рјечник, Предговор“, *Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, критике, полемике, чланци, писма)*, Андрићев институт, Андрићград, 2014, стр. 56, 57.

својој вољи трећи гради, ту се не може погријешити; само да није чисто као што народ говори, а остало све може поднијети.“¹²⁾

3. МЕСТО И ЗНАЧАЈ СЛАВЕНОСЕРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Одвајајући се од духа и језика властитог народа, полазећи путем туђих учених поетика, најпре барокне а затим класицистичке, српска књижевност у аустријској држави одвајала се и од сопственог бића. Одступајући од основног тока народног књижевног развитка, губећи унутрашњу везу са духовним животом српског народа у крајевима под Турцима, где је била његова главнина, претила је опасност да се наша књижевност потпуно расплине и изгуби сваку везу са матицом. До тога, ипак, није дошло јер везе са свежим народним изворима у областима патријархалне културе нису сасвим прекинуте, па је наша књижевност и у том облику дала значајне писце: Јована Рајића и Захарију Орфелина у руско-словенској епоси, Доситеја Обрадовића и Јована Стерију Поповића у славеносерпској.

Вредност њиховог дела долази и од чињеница да су настали у времену крајње књижевне оскудице, а у таквим приликама свака литерарна делатност има просветилачки значај и представља корак ка матици светске културе или представља одјек те културе у нашој маловарошкој средини. И што је најважније, она је представљала средство борбе за национално самоодржање у средини која је Србима порицала духовну и културну егзистенцију, представљала израз и доказ властитих духовних стремљења српског народа у Аустрији.¹³⁾

Ова књижевност сводила се углавном на превођење, компилације и адаптације; примери оригиналног стваралаштва у просветитељском духу, где би се самостално посматрало своје време и прилике, били су ретки. Историјски значај ове књижевности, ипак, не треба потценити зато „што су што су Срби преко ње, после много година духовне изолације, дошли у непосредни додир са европском грађанском културом, управо ушли у зону њеног утицаја.“¹⁴⁾ Заслугом интелигенције из славеносерпског круга, којој се не може одрећи добро познавање грчког, латинског, руског, немачког, ита-

12) Исто, стр. 57, 58.

13) Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности: Романтизам, књига прва*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1985, стр. 7, 8.

14) Исто, стр. 12.

лијанског и других језика, српска средина упознаће Овидија, Вергилија, Хорација; захваљујући њиховим преводима Срби ће се сусрести како с Петрарком и Милтоном тако и са Гетеом и Шилером, тако ће се употпуњавати празнине које нам је уприличила историја.

Упркос томе што је доводила европску културу међу Србе, српска интелигенција из Угарске није ишла укорак с Европом. Док је Европом увелико владао романтичарски дух, наши славјаносрпски писци остали су дубоку у старим оквирима, идејним и метричким. У време кад сви народи траже властити дух и властити уметнички израз они остају одани класицистичкој метрици и поезији немачког сентиментализма, не марећи за народну херојску и поезију усменог песништва.

4. ПИТАЊЕ КОНТИНУИТЕТА

Има нешто заједничко и за стару и за нову српску књижевност, што им обезбеђује духовни континуитет, а то је тема националне историје и колективне народне судбине. „Књижевност се могла мењати и остајати увек своја зато што је у њеним темељима, у њеним дубинским, несвесним слојевима, постојала колективна духовна супстанца која је за све то време у бити остајала непромењена.“¹⁵⁾

И пре романтичарских митско-поетских визија националне прошлости, српска књижевност негује националну историју као своју тему. Од првих почетака па до данашњег дана, национална историја предмет је живог интересовања српске књижевности. „Књижевност као национална установа, као култура писане речи, у свом непрекидном трајању од Светог Саве до данас, била је израз сталне будности народне свести о себи, темељ духовног идентитета.“¹⁶⁾ Теодосије бележи речи Светога Саве о разлозима његовог повратка у Србију, а они су: да не жели спасење мимо свога народа, да споји своју судбину са судбином српскога народа: „Али вас ради, саплеменика ми, свету и слатку ми пустињу оставих, и не дођох да тражим ништа више, до ли душе ваше. Тако рећи, ради ваших душа и душу своју омрзнух, сећајући се старих светих, који су у болу срца за своје саплеменике Богу говорили: ‘Ако спасавајући спасеш народ овај, ако ли не, онда и мене испиши из књига које написа’.“¹⁷⁾

15) Јован Деретић, *Пут српске књижевности: идентитет, границе, тежње*, Српска књижевна задруга, Београд, 1996, стр. 195.

16) Исто, стр. 194.

17) Теодосије, *Житије Светог Саве*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 137.

У Рајићевој *Историји разних славјанских народов...* налазимо Марка Краљевића онаквог какав је приказан и у песмама; у стиховима Павла Соларића помиње се, такођер, Марко Краљевић, Сибињанин Јанко, Југовићи, Душан; да усмену народну хронику познаје Лукијан Мушицки или Доситеј Обрадовић, чији стихови славе „миле гусле јаворове“, не треба ни говорити.

Губитком државе, Срби нису изгубили свест о себи као народу. Држава је изгубљена, али је остала црква. Српска црква, нарочито након обнове Пећке патријаршије, користећи задобијени статус у оквиру Отоманске империје, преузела је на себе све националне прерогативе; постала чувар свих националних и државних традиција. Књижевност која се неговала у оквирима цркве показивала је живо интересовање за претке, лако је уочљива склоност ка генеалогима. У хроникама и летописима, као и житијама славних личности, чува се успомена на минуло време. У житијима која пишу монаси по манастирима много пре романтизма појављују се митско-поетске визије славних владара... лик херојског претка...

И у турском ропству, настављена је традиција политичке књижевности чији је зачетник Свети Сава. „Само, док су некад списатељи изједначавали интересе народа, државе и владајуће династије, сада, кад државе и династије више није било, судбина српског народа једина је остајала актуелна, а подсећање на стару славу служило је да буди наду и припреми за борбу.“¹⁸⁾ Тиме, иако исказан архаичним језиком, избија један сасвим нови моменат, појављује се тема нације.

Песме које је Вук забележио и издвојио одликују се унутрашњим сродством. Нит која их чини сродним јесте заједничка свест њихових певача о српској историји која започиње с претковском државношћу, преко Косова и усамљених покосовских јунака, до устаничког времена. Целокупна прошлост се сагледава устаничким очима и интерпретира као легитимација Устанка. Јунаци ових песама, ма из ког времена долазили, личе један на другог, јесу ликови из исте приче.¹⁹⁾ Сви они су ту како би устаничка садашњост била сагледана из перспективе свеукупне прошлости.

Дисконтинуитет никако не треба схватити као историјски прекид. Прекида у том смислу никада није било, јер књижевна активност никада није престала. „Она је била стална пратиља народног живота. У свим временима радило се понешто и на књизи, некад више, некад мање, зависно од прилика, тако да можемо го-

18) Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, нав. дело, стр. 133.

19) Светозар Кољевић, *Наши јуначки еп*, Нолит, Београд, 1974, стр. 96-98.

ворити о непрекидности трајања српске књижевности од времена њеног настанка до данас. С тим у вези је још једно својство српске књижевности, која такође ублажава њене дисконтинуитете. Ранија традиција, и када је напуштана, није сасвим заборављана. Промене у српској књижевности често су доводиле до оштрих заокрета, готово под правим углом, када се она почињала развијати у сасвим супротном правцу од оног дотадашњег. Али, чак ни такве радикалне промене курса нису доводиле до кидања свих веза с прошлошћу нити до предавања забору ранијег књижевног постојања.²⁰⁾

Под Турцима су неке традиционалне животне форме окамењене, могло би се говорити и о својеврсном историјском регресу и враћању напуштеним облицима живота. Видљиво је то и у књижевности: „Дошло је до конзервирања традиционалног типа књижевности у тренутку кад је овај исцрпео своје стваралачке могућности и показивао видљиве знакове унутрашње трансформације, које су ишле у истом правцу као и истовремене промене у оним литературама које нису ометене у свом развоју. Није, дакле, дошло до дисконтинуитета у смислу прекида ранијег континуитета, али је дошло до стагнације и назадовања, што ће касније, када се на хоризонту појави алтернативни модел књижевности, бити један од разлога напуштања старе традиције и прихватања новог модела.“²¹⁾

И међу Србима у Аустрији, писци посвећују велику пажњу историји, национална прошлост је главна преокупација. Историјска проза најчешћа је књижевна врста, наслоњена на средњовековне хронике и житија обнавља сећање на стару славу, подсећа на Немањине и Косово, негује историјску свест српског народа. Хердеровске идеје о народном духу нападају су и славеносерпске писце те су и они на нов начин приступали народној прошлости, преузимајући историјске легенде које је народна епика уобличила.

Ламентирање над српском судбином траје кроз читаву српску историју. Срећемо га и у најстаријим српским записима, још од инока Исаије који тузи над страдањем „хришћана западних страна“ након Маричке битке; наставља се кроз плач Маргите девојке и јеремијадама Захарија Орфелина и Јована Стерије Поповића; кола у *Горском вијенцу* износе стиховану народну историју, ламентирајући над народном судбином: *Бог се драги на Србе разљути...* Бављење националном историјом и колективном судбином, упркос наглашеном модернизму, јесу најаутентичнији стваралачки трену-

20) Јован Деретић, *Пут српске књижевности: идентитет, границе, тежње*, нав. дело, стр. 192, 193.

21) Исто, стр. 192.

ци модерне српске књижевности, у којима је она доживела свој врх, који су је препоручили свету. Посебно треба издвојити Иву Андрића, који је својим делом судбину тог народа учинио светски познатом и Милоша Црњанског који у *Сеобама* елегичним тоном говори расипању једног народа; све до приповести Јована Радуловића о судбини дела српскога народа о којем је Мирко Королија израније говорио као „отсеченом делу народног тела, који раскрвављен неће да умре“.²²⁾

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Све европске литературе имале су дисконтинуитет са својом почетном традицијом. За књижевност на Западу „највећи преокрет наступио је са ренесансом, када су услед деловања грчко-римске класике заборављене домаће традиције средњег века“.²³⁾ И у српској књижевности постоји средњовековна и нововековна књижевност, од којих свака има сопствене поетичке претпоставке, не надозезују се једна на другу, друга није природни наставак прве, већ долази на њено место као замена. Српска књижевност, дакле, не одступа од поменутог европског модела начином већ временом. Замена старог модела нововековним типом књижевности дошла је у источној Европи, па и код Срба, знатно касније.²⁴⁾

И без Вука, нова српска књижевност би започела рецепцијом европског модела; али је захваљујући Вуку, његовом делу и упорном настојању, усмено народно стваралаштво прихваћено као наша највећа вредност, као „наша национална класика“ (Васко Попа), уграђено у прихваћени модел и постало претпоставка читавог потоњег развоја наше књижевности. А управо је народна песма спона наше књижевне старине и нове српске књижевности. Ни замена књижевног идиома није довела до тога да се старе традиције предају заборава, већ се и на нови идиом преносило нешто од старог наслеђа и предавало новим нараштајима. „Усмена и писана књижевност су два паралелна и, истовремено, комплементарна тока књижевне уметности српског народа од почетка до Доситеја и Вука, када су се оба та тока слила у широку и богату реку нове српске књижевности.“²⁵⁾

22) Мирко Королија, *Путописи и репортаже – Изабрана дела*, БИГЗ: Српска књижевна задруга, Београд, 1996, стр. 486.

23) Јован Деретић, *Пут српске књижевности: идентитет, границе, тежње*, нав. дело, стр. 190.

24) Исто, стр. 191.

25) Исто, стр. 195.

Вук је срушио преграде између српских маса и српског књижевног језика. Поред оних разлика између народног и књижевног језика које су потребне, јер књижевни језик мора садржати шири круг појмова него их користи простонародни речник, било је и мноштво непотребних разлика које су долазиле отуда што основица славеносрпског није била народна, већ је то била мешавина црквенословенског, српског и евентуално руског. Вуку припада заслуга што је те разлике уклонио бескомпромисно.²⁶⁾ „Вукова језичка револуција – казаће Павле Ивић – била је та која је српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи).“²⁷⁾

Вукова историјска заслуга „се не састоји у неком научном открићу, већ у извршеној културној револуцији. А револуција није ствар приоритета у формулисању мисли, него снаге да се она оствари.“²⁸⁾ То је оно што га је одвајало од претходника, али и од следбеника. И Доситеј је говорио да треба писати народним језиком. Сава Мркаљ је наступио са ставом: пиши као што говориш, назначио потребу писања народним језиком и по томе поступио, али је недостајала чврстина карактера за овакву борбу којој се мора посветити сав живот, па се Мркаљ јавно одрекао свог полазишта. Кад један народ доноси кључне одлуке, историја му не оставља много избора. Тад се траже људи попут Вука. „Величина великих људи и јесте у томе што су успешно извршили задатке које је обележила историја.“²⁹⁾

Револуција, каква је била Вукова, неизбежно доводи до разилажења с традицијом. Сасвим је јасно да је такав потез скопчан с огромним ризиком да се неминовно постављају питања сврсисходности таквог чина: шта се добија а шта губи? Павле Ивић не оставља места дилеми јер „у Вуковом случају жртва је – каже он – била готово незнатна у поређењу с добитком. Производи дотадашње литературе махом су били ниске вредности или неактуелни, или то обоје. Књижевни језик био је све друго пре него разрађен и префињен инструмент израза. Без унутрашње равнотеже, у сталном драстичном осцилирању, он није поседовао кристалисане и изнијансиране системе значења за које би било штета да се наруше. А Вук је уосталом мудро оставио отворена врата поновном увођењу оних црквенословенских израза за којима би се осетила стварна потреба.“³⁰⁾ Код Вука није било пуристичке оптерећености, најмање би се могло очекивати да је нађемо према црквенословен-

26) Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, нав. дело, стр. 240.

27) Исто, стр. 238.

28) Исто, стр. 251.

29) Исто, стр. 241.

30) Исто, стр. 240.

ском језику када знамо да није зазирао ни од турцизама. Напротив, у предговору *Рјечника* он је отворено доказивао неопходност њиховог задржавања.

Вук је често истицао да се у српски књижевни језик, кад за тим има потребе, могу уводити речи из црквенословенског, само у посрбљеном облику. И својом конкретном списатељском делатношћу Вук је за то дао потврду користећи црквенословенске изразе, а да их није нарочито посрбљивао. Доцније ће у томе бити ригорознији, али и умешнији, „дотерујући гласовни и морфолошки лик црквенословенских речи тако да сви рефлекси прасловенских фонема буду српски, и да се реч укључи у одговарајуће српске деривационе и флексионе моделе“³¹⁾ У разлоге Вуковог опредељивања за ијекавицу, међу осталима, спада и тај што је то наречје најближе црквенословенском.³²⁾

Иако су били кодификатори новог књижевног језика, Вук и Даничић су, што никада не треба заборавити, били и пионери на пољу системског истраживања и публиковања књижевне баштине.³³⁾ Теоријски, Даничић је био ближе српскословенском књижевном наслеђу од Вука, уносећи стару лексику у свој *Рјечник хрватског или српскога језика*. У пракси, међутим, било је обрнуто: „Вуков превод *Новог зајета* на српски књижевни језик по духу је сродан црквенословенском, а Даничићев, местимице, за нијансу ближи народном језику.“ Томе се није чудити јер Даничић је црквенословенски само знао, а Вук га је осећао; књиге на црквенословенском биле су његова прва лектира, из њих је научио да чита, упијајући мелодију и ритам старог језика. „Преведећи *Нови зајет*, он је у самом себи слушао реченички ритам језика на коме је некад учио да мисли. Стари словенски језик и народни говор били су два језика која је Вук подједнако волео и бранио их од надриучењака. Уместо механичког спајања ових језика у хибридан славеносербски слог, доследно спроведећи граматичке и синтактичке законе народног језика, Вук је, као даровит књижевно-језички зналац, у *Новом зајету* слио оба језика, говорни и стари словенски, у нов књижевни језик, народни и писани књижевни у исти мах.“³⁴⁾ Тако је, захваљујући Вуковој књижевно-језичкој даровитости, извршена симбиоза језика народне поезије и славеносербског и настао језик који је до дана данашњег остао језик наше књижевности.

31) Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци; Нови Сад, 1991, стр. 207.

32) Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, нав. дело, Београд, стр. 241.

33) Јован Деретић, *Пут српске књижевности: идентитет, границе, тежње*, нав. дело, стр. 193.

34) Миодраг Поповић, *Вук Стеф. Караџић*, нав. дело, стр. 338.

Вук је био бескомпромисни борац за народни језик као основицу књижевног, био је упоран и истрајан, али то не значи да се тврдокорно држао једном изнетих ставова. Напротив, његови ставови су се мењали. Он то није декларативно саопштавао, нити се јавно одрицао својих идеја. Није желео дати могућност својим противницима да ликују, било да њега оптуже за недоследност или да то признање искористе као доказ да су они били у праву. Вук би једноставно престао да ранија гледишта износи, замењујући их другим.³⁵⁾ Вукова језичка реформа пролазила је више фаза у потрази за решењима која би довела до онога што ће Вук назвати „опћена правилност“. „Дакле, Вук Караџић је у току своје реформе српски језик упознавао, надограђивао и модернизовао, поставио му постојане основе, које су јасан и чврст темељ србистике, као науке у српском језику и науке о српском језику.“³⁶⁾ Пре Вука, не може се ни говорити о језику, то је једна мешавина без устаљеног обличја; упркос богатству лексике, није било никакве прецизности па је то била једна језичка вавилонска кула, у коју је требало унети реда.

Обличје српском језику дала је управо Вукова стандардизација. „Међу свјема који пишу данас правописе у цијелој Европи – казаће Ђуро Даничић – Вук је најбоље разумио шта је правопис, па што је умом разумио оно је и дијелом најбоље извршио. Међу свјема данашњијем правописима Вуков је најсавршенији, па је за то и за Српски језик најбољи. (...) Осим тога најбољи је и за то што је утврђен, као што смо видјели, на тврдијем законима нашега језика. Ти се закони не могу научити ни у Шедијуса ни у Хердера ни у Јениша ни у Бернхардија, нити се могу по књигама исписати, него их ваља тражити у Српскога народа. Вук их је од свију Срба први нашао, познао и разумио, Вук их је први почео и сам поштовати и другима их казивати, и ево већ тридесет година како казује. Но ономе који вјере нема, а сам не ће (или не може) да мисли, не може се доказати. А ко год мисли и те законе тражи, мора их наћи, и кад их нађе, мора за Вуком пристати.“³⁷⁾

35) Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, нав. дело, стр. 203.

36) Јелица Стојановић, *Пут српског језика и писма*, Српска књижевна задруга, Београд, 2016, стр. 86.

37) Ђуро Даничић, *Рат за српски језик и правопис*, Штампарија Пештанског универзитета, Будим, 1847, стр. 34.

ЛИТЕРАТУРА

- Даничић Ђуро, *Рат за српски језик и правопис*, Штампарија Пештанског универзитета, Будим, 1847.
- Деретић Јован, *Пут српске књижевности: идентитет, границе, тежње*, Српска књижевна задруга, Београд, 1996.
- Ивић Павле, *О Вуку Караџићу*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци; Нови Сад, 1991.
- Ивић Павле, *Српски народ и његов језик*, Српска књижевна задруга, Београд, 1986.
- Стефановић Караџић Вук, *Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, критике, полемике, чланци, писма)*, Андрићев институт, Андрићград, 2014.
- Кољевић Светозар, *Наши јуначки еп*, Нолит, Београд, 1974.
- Королија Мирко, *Путописи и репортаже – Изабрана дела*, БИГЗ: Српска књижевна задруга, Београд, 1996.
- Поповић Миодраг, *Вук Стеф. Караџић*, Нолит, Београд, 1987.
- Поповић Миодраг, *Историја српске књижевности: Романтизам, књига прва*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1985.
- Стојановић Јелица, *Пут српског језика и писма*, Српска књижевна задруга, Београд, 2016.
- Стојановић Љубомир, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Штампарија графичког завода „Макарије“ А. Д, Београд, 1924.
- Теодосије, *Житије Светог Саве*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992.

Ђуро Bodrozić

VUK'S REFORM OF THE SERBIAN LANGUAGE AND THE FOUNDING OF MODERN SERBIAN NATIONAL LITERATURE AND CULTURE

A large sect led by Arseny Carnojevic led a large number of Serbs to today's Vojvodina. During the 18th century, in the first place, in Budim and St. Andrew, there is an emerging Serbian culture, different from those in monasteries in the Turkish authorities. In order to frustrate the intentions of the Austrian authorities and the Roman Catholic Church in connection with the unification of the Orthodox Church, the church elders sent a call to the Russian Emperor to send them a teacher who would teach Serbian youth, but also equipped the Serbian church to

combat the intention of Vienna to teach the Orthodox Serbian people. Russian teachers arrived, they opened schools, and taught classes in Russian-language books and grammar books. Serbian religious books were increasingly giving way to the Russian in order to be completely out of use over time. This way, the Russian literary language has been established not only in the church but also in literature that was not purely church character. Although it has separated itself from the spirit and language of its own people, the works created within this literacy have their value is primarily derived from the fact that were created in the time of extreme literary scarcity, and in such circumstances every literary activity has an enlightening character. And importantly, it was a means of combating national self-determination in the center that denied Serbs spiritual and cultural existence, an expression and proof of one's own spiritual aspirations of the Serbian people in Austria. The Austrian authorities' intention to use the national language as a means of religious advertising postponed the introduction of that language into Serbian literature. All those who acted in that direction provoked the subjugation on the church hierarchy, including Vuk Karadzic. There were religious fears, class reasons, as well as personal confidentiality towards the reformer of the Serbian language and spelling. The question arises as to the extent to which, due to the revolution such as the Vuk's reform, there has been discontinuity in national culture. It has something in common both for the old and the new Serbian literature, which provides them with spiritual continuity, which is the subject of national history and collective folk fate. This is the reason that one can speak of the historical and spiritual continuity of Serbian literature. These ventures are always incompatible with the risk, and a question must be asked about the effect: what is gained and what loses. In this case, there is no dilemma: the victim is insignificant in relation to the gain.

Key words: Serbian language, Serbian literature, Serbian culture, Vuk Stefanovic Karadzic, national history, tradition, identity

* Овај рад је примљен 01. новембра 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 06. децембра 2017. године.